

LUNDS
UNIVERSITET

Institutionen för kommunikation och medier

Foliehattar eller skeptiker?

En neoaristotelisk analys av SVT:s dokumentärfilm Vaccinkrigarna

Victor Friis och Niclas Nordenstridh

MKVA22:4 HT20

Handledare: Emil Stjernholm

Sammanfattning

Titel: Foliehattar eller skeptiker: En neoaristotelisk analys av SVT:s dokumentärfilm Vaccinkrigarna

Institution: Institutionen för kommunikation och medier

Kurs: MKVA22:4

Författare: Victor Friis & Niclas Nordenstridh

Handledare: Emil Stjernholm

Examinator: Katarzyna Herd

Innehåll: I kölvattnet till coronaviruspandemin har vaccinfrågan aktualiserats och hamnat högt på den mediala dagordningen. Det vetenskapliga paradigmet att vaccin är nyttigt och nödvändigt för folkhälsan blir idag utmanat av så kallade *vaccinmotståndare*. SVT Dokument *inifrån*s dokumentärfilm *Vaccinkrigarna* är en skildring av dessa vaccinmotståndare. Frågans polariserade karaktär väcker dock frågor om hur SVT väljer att porträttera de individer och grupperingar som på ett eller annat sätt motsätter sig vaccinationer. Med avstamp i *retorisk teori* och konceptet *framing* undersöker denna studie detta samt huruvida SVT tar ställning i vaccinfrågan som sådan och i så fall på vilket sätt. Med hjälp av en *neoaristotelisk analys* tyder resultaten på att vaccinmotståndare framställs som att de drivs av känslor och ovetenskapliga föreställningar. De porträtterade vaccinmotståndarnas *ethos* undermineras genom särskild argumentation där journalisterna ifrågasätter deras kredibilitet och trovärdighet. Vaccinfrågan ramas in på så vis att vaccinmotstånd beskriver som ett hot mot barnhälsovården samt obstruerande i arbetet mot diverse sjukdomar. Vi drar också slutsatsen att SVT med denna inramning tar ställning för rådande paradigm att vaccin är något nyttigt och nödvändigt.

Nyckelord: Retorik, Neoaristotelisk analys, Framing, Dokumentärfilm, Vaccinmotstånd.

Innehållsförteckning

1. Bakgrund	1
1.1. Introduktion.....	1
1.2. Blandade reaktioner.....	1
1.3. Syfte & frågeställning.....	2
1.4. Tidigare forskning.....	3
2. Teori	4
2.1. Framing.....	4
2.2. Retorik.....	5
2.3. Hallins tre sfärer.....	5
2.4. Dokumentärfilm som genre.....	5
3. Metod	6
3.1. Neoaristotelisk analys.....	6
3.1.1. Analysens upplägg – Den retoriska situationen (Steg 1).....	7
3.1.2. Analysens upplägg – Dispositio (Steg 2).....	7
3.1.3. Analysens upplägg – Pistis (Steg 3).....	8
3.1.4. Analysens upplägg – Argumentation (Steg 4).....	8
3.1.5. Analysens upplägg – Stil (Steg 5).....	9
3.1.6. Analysens tillvägagångssätt och presentation.....	9
3.2. Urval och avgränsning.....	10
3.3. Kritisk reflektion.....	10
4. Analys	11
4.1. Synopsis av Vaccinkrigarna.....	11
4.2. Den retoriska situationen (Steg 1).....	13
4.3. Dispositio (Steg 2).....	14
4.4. Pistis (Steg 3).....	17
4.5. Argumentation (Steg 4).....	20
4.6. Stil (Steg 5).....	21
4.7. Framing.....	22
5. Diskussion	23
5.1. Framtida forskning.....	25
6. Referenslista	26
6.1. Litteratur.....	26
6.2. Vetenskapliga artiklar.....	26
6.3. Elektroniska källor.....	27

1. Bakgrund

1.1. Introduktion

Enligt World Health Organization, *WHO*, är det viktigt att så många som möjligt blir vaccinerade mot potentiellt dödliga sjukdomar. Detta är eftersom de människor som inte kan bli vaccinerade (nyfödda, allvarligt sjuka eller de med ovanliga allergier) är beroende av att andra vaccinerar sig för att minska risken att bli smittade (WHO 2020). Forskare och institutioner som ställer sig bakom nyttan med vaccin är många, och nyttan med vaccin kan idag anses vara allmänt vedertagen.

Med sitt ursprung i USA har det de senaste åren växt fram en rörelse av människor som menar att vaccin kan få allvarliga konsekvenser som autism, narkolepsi eller till och med vara dödligt. Denna grupp av människor kommer hädanefter att benämnas som "vaccinmotståndare". Mer framträdande vaccinmotståndare har dessutom gjort det till sin mission att sprida sina åsikter om vaccin till andra i syftet att få fler människor att sluta vaccinera sig själva och sina barn. Med både det annalkande covid-19-vaccinet (Socialdepartementet 2020) och framväxten av vaccinmotståndsrörelsen i åtanke går det att hävda att SVT *Dokument inifrån*s dokumentär i tre delar, *Vaccinkrigarna*, behandlar ett synnerligen aktuellt ämne.

Ämnets aktualitet och WHO:s motivering för vikten av att vaccinera, tillsammans med SVT:s roll som public service, gör det rimligt att antaga att dokumentären inte enbart syftar till att utbilda och informera sin publik. Det skulle även kunna förekomma ett slags retoriskt syfte där dokumentären ämnar *påverka* publiken med förevändningen att informera (Renberg 2008:19). Från ett medie- och kommunikationsvetenskapligt perspektiv är detta intressant att undersöka då en retorisk handling av sin natur är kommunikativ och således hur den retoriska handlingen tar sig till uttryck i medieformen dokumentärfilm.

1.2. Blandade reaktioner

Vaccinkrigarna har givit upphov till en polariserad debatt. Expressens Gunilla Brodej ser vaccinmotstånd som "en märklig väckelserörelse präglad av ledsna oroliga föräldrar". Hon menar även att dokumentären "tar med tittarna till ett kaninhål av desinformation". (Expressen 2020).

Det är dock inte alla som delar SVT *Dokument inifrån*s sätt att porträttera vaccinmotstånd som koncept och dess företrädare. Ett exempel på detta är samhällsdebattören

tillika teknologie doktorn Lars Bern som i en video på den alternativa mediekanalen *Swebbtv* menar på att "SVT har av allt att döma som mål att förringa och förlöjliga de människor, de grupperingar i samhället - framförallt i västvärlden - som känner en djup oro inför den här stora vaccinkampanjen som nu det medicinska etablissemanget försöker sjösätta under ledning av Världshälsoorganisationen" (Bern 2020). Detta synsätt står i stark kontrast till det perspektiv som ges uttryck i Expressen. Expressen menar å ena sidan att det rör sig om farliga konspirationsteorier. *Swebbtv* verkar å andra sidan mena på att det rör sig om en form av förlöjligande av människor med legitim oro.

Dessa olika kommentarer från Expressen och *Swebbtv* speglar i samhällsdebatten de polariserade teman som skildras i dokumentären. Det som sägs vara en korrekt skildring enligt en sida kan alltså tolkas som grovt felaktig av den andre. Detta är intressant för vår studie då *Vaccinkrigarna* utforskar dessa två olika föreställningsvärldar som krockar. Sanningen om vaccin blir i debatten relativ såtillvida att det rör sig om människors "tankar, känslor och handlingar". Likväl blir vår retoriska analys "godtycklig" och relativ eftersom vi också i egenskap av människor utför analysen "med hjälp av tankar, känslor och värderingar" (Renberg 2008:15).

1.3. Syfte och frågeställning

Det övergripande syftet med den här uppsatsen är att undersöka hur vaccinnmotståndare framställs av svensk public service. Mer specifikt ämnar den här uppsatsen undersöka hur vaccinnmotståndare och vaccinkritik framställs i SVT:s dokumentär *Vaccinkrigarna*. Genom att anta ett retoriskt perspektiv hoppas vi kunna få en djupare förståelse för vilket möjligt retoriskt syfte SVT har med dokumentären. Med en retorisk analysmetod hoppas vi också kunna blottlägga eventuella normativa perspektiv som figurerar i *Vaccinkrigarna*. Uppsatsen ämnar även att undersöka vilka retoriska verktyg som används för att underbygga dokumentärens normativa ställningstagande i vaccinfrågan. Därutöver kommer uppsatsen att göra en ansats att utforska hur dokumentärens framställning av vaccinfrågan och begreppet *framing* relaterar till varandra.

- Hur porträtteras vaccinnmotståndare i SVT Dokument Inifrån dokumentär *Vaccinkrigarna* och i vilket syfte?
- Hur ramas frågan om vaccin in i dokumentären?

- Tar SVT ställning för en sida i debatten om vaccin, och i så fall på vilket sätt?

1.4. Tidigare forskning

Eftersom vaccinnmotståndet är ett fenomen som först på senare år har fått ett verkligt internationellt uppsving är tidigare forskning som studerar den retoriska aspekten av dokumentärer som specifikt skildrar vaccinfrågan begränsad. Dock så är relationen mellan retorik och dokumentärfilm förhållandevis välutforskad. Det finns även en del forskning som har gjorts på de retoriska aspekterna av vaccinförespråkning kontra vaccinnmotstånd. Som grund för den här studien har vi tagit inspiration från följande vetenskapliga artiklar.

En artikel av Vincent Piturro titulerad “Documentary Film Rhetoric: Saving Face and the Public Sphere” (2015) argumenterar för hur dokumentärfilmer genom sin användning av symboler och uppvisandet av känsloladdade bilder kan inspirera människor till handling inom den *offentliga sfären*, ett begrepp först definierat av filosofen och sociologen Jürgen Habermas. Artefakten som ligger till föremål för analys i Piturros studie är dokumentären *Saving Face*. I *Saving Face* får vi följa läkaren Mohammad Jawad i hans arbete med att vårda kvinnor från Pakistan som har utsatts för hämnd- och hedersrelaterade syraattacker. Piturro argumenterar för hur dokumentärer i vår samtid som skildrar kontroversiella och laddade ämnen kan förändra och till och med skapa diskurser inom olika ämnen. Även om Piturros studie är mer fokuserad på relationen mellan dokumentärer och den offentliga sfären, används ändå retorikens ethos, logos och pathos i den analytiska delen av studien. Detta hjälper oss att bättre kunna analytiskt förstå och identifiera ethos, logos och pathos i dokumentärfilm.

I essän titulerad “Fahrenheit 9/11’s purpose-driven agents: a multipentadic approach to political entertainment” (2008) är föremålet för analys den politiska filmskaparen Michael Moores dokumentär *Fahrenheit 9/11*. Författaren till essän, Samantha Senda-Cook, använder sig här av en variant av retorisk kritik kallad pentadanalys. Senda-Cook menar på att *Fahrenheit 9/11*, som kan klassificeras som en slags underhållande, politisk dokumentär, inte enbart underhåller och informerar oss. I varierande utsträckning kan den här typen av dokumentärer även få definitionsföreträde i hur delar av allmänheten tolkar politiska eller polariserade händelser och frågor. Intressant för den här studien är att Senda-Cook menar på att särskilda dokumentärer som når ut till en stor publik har förmågan att påverka den publikens uppfattning om situationen, händelsen eller frågan som skildras.

I artikeln “Vaccination Persuasion Online: A qualitative study of two provaccine and two vaccine-skeptical websites” av Lenny Grant et al. (2015), studerar forskningsteamet två provaccin-hemsidor och två vaccinskeptiska hemsidor för att se hur de retoriska

argumentationsmedlen skiljer sig åt online mellan dem fyra hemsidorna. Studien analyserade olika kriterier hos hemsidorna, bland annat presentationen av organisationen som står bakom hemsidorna, textuellt och visuellt innehåll, användning av hyperlänkar för att stödja informationen som presenterades och möjligheten för användare att interagera med hemsidan och varandra och hur dessa påverkade hemsidors ethos, logos och pathos respektive. Studiens resultat visade att ethos, pathos och logos konstruerades på olika sätt beroende på om hemsidan var för eller mot vaccin, men att de som var för vaccin inte adresserade de individuella vaccinupplevelserna som vaccinkritiska hemsidor tog fasta på och använde som “bevis” för att visa de negativa effekterna med vaccin. De vaccinkritiska hemsidorna använde, precis som hemsidorna som var provvaccin, sig av vetenskapliga studier att underbygga sina argument, men kritiserade upphovet bakom dessa studier och uppmanade till att mer vaccinkritisk forskning borde genomföras. Intressant för vår studie är hur de retoriska argumentationsmedlen hos både vaccinförespråkare och vaccinkritiska kan underbyggas av liknande information men som tolkas på olika sätt. Särskilt intressant är även hur vaccinnmotståndet skildras av provvaccinhemsidor, från vilket det går att dra paralleller till hur vaccinnmotståndet skildras i *Vaccinkrigarna* del 1.

2. Teori

2.1. Framing

Framing påverkar vår uppfattning om hur världen är. Om en typ av information får mer utrymme på bekostnad av annan information eller om det presenteras på ett särskilt sätt får det en effekt i hur vi kognitivt bearbetar intrycket och därmed vilken bedömning vi i slutändan gör. Mer specifikt är framing processen när en avsändare medvetet eller omedvetet konstruerar ett meddelande från en viss synvinkel som bjuder in till en viss tolkning hos mottagaren (Kuypers 2009:300). Kuypers (2009:301) exemplifierar detta med hur en nyhetsartikel om den rasistiska organisationen *Ku Klux Klan* (KKK) togs emot väldigt olika av försöksdeltagarna i en studie beroende på vilken frame som användes. Utifrån en *free speech frame* blev försöksdeltagarna mer tolerant inställda till organisationen och med en *disruption of public order frame* gjordes en mer negativ bedömning (ibid.:301).

Agenda-setting är effekten då massmedia påverkar vilka ämnen som finns på den offentliga dagordningen. *Agenda-extension* är en “extra dimension” på föregående term som menar en process där bland annat framing har effekten att forma individens uppfattning och bedömning av sakfrågor och händelser i en särskild riktning (ibid.:299). Media har alltså “the

power to actively shape public discourse by selecting from many available frames offered by interest groups and politicians. Further...media professionals are free to create and emphasize their own [framing] on issues” (ibid.:299). Termerna förklarar alltså hur media har möjlighet att rama in frågor utifrån sitt eget perspektiv. Detta är teoretiskt intressant för vår studie när vi analyserar SVT:s val av frame i dokumentären.

2.2. Retorik

Retorik är “the strategic use of communication, oral or written, to achieve specifiable goals” (Kuypers 2009:288). Denna definition pekar på medvetet uppsåt hos sändaren som genom kommunikativa handlingar strategiskt vill uppnå särskilda mål (ibid.:288). Trots denna något snäva och intentionsfokuserade definition kan retoriska handlingar även uppkomma utan ett medvetet uppsåt från avsändaren (ibid.:289). Definitionen vilar dock på intention eftersom intention leder till strategi. Sändaren måste planera framåt och välja sina ord samt ta i beaktande vilken möjlig effekt dessa kommer ha på mottagaren. Retoriken är målorienterad och handlar om att övertyga publiken att ett val *troligtvis* är bättre än ett annat (Kuypers & King 2009:6).

2.3. Hallins tre sfärer

Hallin (1986:116-117) menar att politisk diskurs inom massmedia kan delas upp i tre sfärer. Dessa sfärer är (1) *sphere of consensus*, som avser de frågor som journalister utgår från att i princip alla medborgare är överens om; (2) *sphere of legitimate controversy*, där journalisterna upplever det som rättfärdigt att det finns två eller flera synpunkter eller läger inom en viss fråga; (3) *sphere of deviance*, där neutraliteten för journalisten inte gäller då det handlar om åsikter som anses vara ovärdiga seriös debatt. Den sistnämnda sfären fyller funktionen som en *boundary-maintaining mechanism* vari journalisten aktivt exponerar, fördömer och exkluderar åsiktsyttringar som bryter mot en upplevd politisk konsensus (ibid.:117). Eftersom vaccinnmotstånd är att betrakta som kontroversiellt är Hallins teori relevant för våra frågeställningar.

2.4. Dokumentärfilm som genre

I sin bok *Introduction to documentary* beskriver Bill Nichols 6 olika typer av dokumentärfilmer. Dessa sex typer är den *förklarande* dokumentären, den *observerande*, den *deltagande*, den *reflexiva*, den *performativa* och den *poetiska* (Nichols 2001:99). Dessa sex typer kan ses som sub-genrer av dokumentärfilm, även om det är möjligt att de lånar olika

element från de andra typerna eller sub-genrerna. Alltså kan exempelvis en förklarande dokumentär således innehålla element som är karaktäristiska för en poetisk eller en deltagande dokumentär och vice versa (ibid:100).

Den typen av dokumentärfilm identifierad av Nichols som *Vaccinkrigarna* kan anses vara ett exempel på är den förklarande dokumentären. Nichols menar att den förklarande dokumentären karaktäriseras av att försöka underbygga ett visst argument eller perspektiv genom hur det filmade materialet presenteras och kommenteras. Dessa dokumentärer brukar även ha någon form av allvetande berättarröst. Personen bakom rösten kan ibland figurera i bild, men måste inte nödvändigtvis göra det. Berättarrösten fungerar som ett medel för publiken att förstå bilderna som visas och den tolkningen som berättarrösten gör är den som det är meningen att publiken också ska göra (Nichols 2001:107). Således är de förklarande dokumentärerna oftast mer retoriska än de andra fem typerna av dokumentärer som Nichols beskriver.

3. Metod

För att undersöka vårt valda material har vi i huvudsak använt oss av en neoaristotelisk analys. Denna analysmetod kommer att beskrivas utförligt i nästa del, ”3.1. Neoaristotelisk analys”, men i stora drag är det en form av retorisk analys möjliggör en djupgående kvalitativ innehållsanalys av den valda artefakten. Genom att synliggöra de retoriska aspekterna av *Vaccinkrigarna* ämnar vi införskaffa en djupare förståelse för hur dessa samspelar med varandra i förhållande till våra frågeställningar. För att mer grundligt kunna besvara särskilt frågeställning två, ”hur ramas frågan om vaccin in i dokumentären?”, har vi dessutom använt oss av begreppet *framing* samt *Hallins tre sfärer*.

3.1. Neoaristotelisk analys

Som namnet antyder är den *neoaristoteliska analysen* i stort grundad på den kände retorn Aristoteles idéer och tankar kring retoriken. Även Marcus Tullius Cicero och Marcus Fabius Quintilianus bidrag till disciplinen har varit relevanta. Den moderna formen av denna analytiska metod går dock att spåra till Herbert A. Wichelns struktur som framlades 1925 (Foss 2018:29-30).

Syftet med en retorisk analys av detta slag är att utröna funktion och verkan i kommunikativa handlingar. Även om den klassiska artefakten att studera varit talet går det att analysera i stort alla mänskliga handlingar som syftar till att påverka andras handlingar, tankar och känslor. Vissa handlingar är *medvetna retoriska handlingar*, andra är det inte men kan

ändock sägas ha en *sekundär retorisk verkan*. Retorik handlar om att påverka och den neoaristoteliska analysen är primärt intresserad av det talade och skrivna ordet. Analysen utgår från den *retoriska formeln* med *vem* som säger *vad* till *vem*, *varför*, *när*, *var*, *hur* och med vilken *verkan*. De begrepp som är relevanta i analysen kan härledas till formeln (Renberg 2008:14-15).

3.1.1. Analysens upplägg - Den retoriska situationen (Steg 1)

Steg 1 handlar om den *retoriska kontexten*. I den moderna kontexten är uppdelningen i genrarna (1) *argumenterande tal* som för fram en viss tes med inslag av både det rättsliga och politiska; (2) *underhållande tal* som vill roa; (3) *informerande tal* som vill förmedla information men ändå kan innehålla retoriska inslag och uppsåt att påverka publiken (Renberg 2008:17-19). Den sistnämnda genren är särskilt retoriskt intressant då den kan utgöra en form av “smygpropaganda” med förevändningen att “objektivt informera” (ibid.:19).

Nästa del av steg 1 handlar om att beskriva den *retoriska situationen*. Detta begrepp avser kulturella villkor och förutsättningar som utgör den kommunikativa situationen (Renberg 2008:20). Mer konkret måste det (1) finnas *exigence*, eller en *tvingande omständighet*, som kan lösas med retoriska medel; (2) en *publik* för retorn att vända sig till för att med en retorisk handling lösa omständighetens beskaffenhet; (3) *tvingande begränsningar*, som i sammanhanget avser restriktioner som retorn måste ha i åtanke när vederbörande vill påverka publiken och därmed tillfredsställande lösa det retoriska problemet. Relevant för den retoriska situationen är begreppet *kairos* som åsyftar det ögonblick då en särskild retorisk handling anses vara passande eller effektiv för att uppnå ett persuasivt mål (Ullén 2014:200-201).

3.1.2. Analysens upplägg - Dispositio (Steg 2)

Steg 2 utgår från den klassiska dispositionsmodellen, eller *dispositio*, och rör sändarens framställning inför publiken. Genom att använda sig av de klassiska komponenterna kan man lättare få överblick av artefakten och dess innehåll på ett strukturerat och organiserat sätt. Dessa komponenter är (1) *exordium*, eller inledning, som avser göra publiken mottaglig och välvilligt inställd till sändaren samt kortfattat presentera upplägget, eller *partitio*; (2) *narratio* som åsyftar utgångspunkten och förutsättningar för sändarens argumentation; (3) *propositio*, eller tesen, som rör budskapet och som kan vara både implicit och explicit; (4) *argumentatio*, eller argumentationen, som består av argument och motargument; (5) *conclusio/peroratio*, eller avslutning, där talet sammanfattas, vägleder till handling och avrundar (Renberg

2008:24-25). Alla tal och texter följer inte den klassiska dispositionsmodellen. Det är dock ändå användbart att använda modellen som mall för analysen. Avsteg från den klassiska modellen kan i sig vara värdig analys (ibid.:25-26).

3.1.3. Analysens upplägg - Pistis (Steg 3)

Steg 3 avser *pistis*, eller de retoriska övertygelsemedeln. Renberg (2008:26) kallar detta steg för *argumentationsmedel*. Dessa medel är *ethos*, *logos* och *pathos*. I det analytiska syftet är det vettigt att dela upp dem för att nå större insikt om dess verkan, men i realiteten utgör medlen ofta en enhet.

Ethos handlar ytterst om trovärdighet samt att sändaren skall få publiken välvilligt inställd till sig själv och sitt budskap. *Ethosmarkörer* kan vara klädsel, meriter, karaktär, utseende och så vidare. Vissa markörer går att styra över, vissa inte. Sändaren kan exempelvis inte ändra sin ålder, men skulle kunna försöka se yngre eller äldre ut beroende på vad som är mest ethoshöjande i den givna kontexten (Renberg 2008:26-28).

Logos i kontexten av en dokumentärfilm handlar till sin kärna om logiken i argumentationen. Retorns *framställning av verkligheten* måste därutöver vara övertygande om publiken skall vinnas över. I steg 3 är det framförallt detta man analyserar. För att studera logos mer på djupet genomförs med fördel en reell argumentationsanalys som beskrivs i steg 4 (Renberg 2008:29).

Pathos är det medel där sändaren försöker påverka publikens känslor. Värt att nämna i sammanhanget - och ett exempel på hur övertygelsemedeln hänger ihop - är att även ett logosargument kan skapa pathos då intellektuella utsagor kan ha känslomässiga implikationer (Renberg 2008:29-30).

3.1.4. Analysens upplägg – Argumentation (Steg 4)

Steg 4 går som ovan nämnt djupare in på just argumentationen i sig. Det första att göra i det här steget är att identifiera *tesen*. Som vi också tidigare nämnt kan en tes vara explicit eller implicit. En *övertes* kan konkretiseras med en *undertes*. Ett exempel skulle kunna vara övertesen "Ät pasta!" och undertesen "Köp Kungsörnens makaroner". Det finns *föreskrivande teser* som uppmanar till handling och *värderande teser* som för fram ett normativt ställningstagande gentemot ett objekt. Det finns utöver dessa även *beskrivande teser* (Renberg 2008:30-31). Renberg (2008:31) menar att implicita teser ofta går att finna i reklam och politisk propaganda. En intressant form av argumentation är den som utgår från *antitesen*.

Den typen av argumentation för fram motståndarsidans argument för att sedan vederlägga dessa (ibid.:31).

När tesen är identifierad kan man hitta argument som understödjer den. Det finns *huvudargument* och *stödargument*. Argumenten för tesen är viktiga att finna men utöver dessa är nästa åtgärd att leta efter motargument och huruvida dessa bemöts. Argumentens *styrka* och *hållbarhet* måste även undersökas. Inom retoriken bedöms hållbarheten genom att analysera om argumenten överensstämmer med publikens verklighetsuppfattning. Om argumentet också är *relevant* för tesen kan det rent retoriskt sägas vara ett starkt sådant (Renberg 2008:32-33).

Logosargument är att likställa med förnuftsargument eller saklig argumentation. Inom retoriken spelar det inte nödvändigtvis roll om ett argument är sant eller ej. Det viktigaste är snarare om det är övertygande (Renberg 2008:33-35).

Ethosargument är logosargument såtillvida att de bygger på en tanke. Det övertygande i ett ethosargument är dock kopplat till att stärka trovärdigheten på något sätt. Det kan röra sig om att hänvisa till någon form av *auktoritet*. Det skulle kunna vara att hänvisa till sin *profession* som exempelvis läkare eller en *personlig erfarenhet* som kan sägas ha relevans i den specifika kontexten (Renberg 2008:35).

Pathosargument handlar om att väcka en känsla hos mottagaren. Även om, som tidigare nämnt, många typer av argument kan ha känslomässiga implikationer är pathosargumentet specifikt avsett att väcka en affektiv respons hos publiken. Kännetecknande för pathosargument är att den värdemässiga bedömningen kommer först. Inte förrän efter den känslomässiga reaktionen rättfärdigar vi oss själva genom att söka förnuftsargument (Renberg 2008:35).

3.1.5. Analysens upplägg - Stil (Steg 5)

I steg 5 analyseras *stilnivå* och *stilfigurer* samt själva framförandet som sådant. Det går att dra jämförelser mellan stilnivå och genreindelningen i steg 1. Stilnivån är nästan att jämföra med vilken grad av formalitet framställningen har eller åtminstone ett tecken på hur sändaren vill bli tolkad av sin publik (Renberg 2008:37). Stilfigurer är bruket av språklig variation och utsmyckning. Antalet stilfigurer är alldeles för många för att räkna upp här men det analytiska syftet med att leta efter dem har betydelse (Renberg 2008:37-40).

3.1.6. Analysens tillvägagångssätt och presentation

Om steg 1 - 5 i den neoaristoteliska metoden är att räknas som själva analysen i sig, så är steg 6 att presentera analysen. Det metodologiska arbetet i en neoaristotelisk analys inleds med att

läsa eller lyssna på framställningen precis som i vanliga fall. Man ställer sig själv frågor som rör vad poängen var eller om det var något särskilt man som mottagare reagerade positivt eller negativt på. Efter de spontana tankarna sammanfattats går man vidare till en systematisk bearbetning enligt samtliga steg. Här tar man mer noggranna anteckningar och svarar på samtliga frågeställningar i analysmodellen. Processen går ut på en sönderdelning av materialet för att identifiera och förstå de retoriska komponenterna. Dessa komponenter plockas sedan ihop i en sammanställning, som i vårt fall kan diskuteras i relation till uppsatsens frågeställningar. Dispositionen och därmed presentationen av sammanställningen kan med fördel följa stegens ordningsföljd, även om detta inte är en nödvändighet (Renberg 2009:42-44).

3.2. Urval och avgränsning

Objektet för vår analys är del 1 av dokumentären *Vaccinkrigarna*. Dokumentären är gjord av SVT:s *Dokument inifrån* och skaparna är två journalister vid namn Anna Nordbeck och Malin Olofsson. Det är framförallt två anledningar som har gjort att vi har valt att avgränsa vårt material till att endast innefatta den första delen av *Vaccinkrigarna*. Den första anledningen är att dokumentärens del två och tre inte hade släppts än när arbetet med den här studien började. Den andra anledningen är vi anser att tidsramen och sidantalet vi har till vårt förfogande inte är tillräckligt för att kunna genomföra en djupgående, tillfredsställande analys på alla tre delar. Således om man hade analyserat dokumentärens alla tre delar är det vår uppfattning att analysen hade varit tvungen att vara mycket ytligare, vilket vi inte anser gagna vårt syfte och våra frågeställningar.

Trots att vi studerar en dokumentärfilm har vi valt att inte använda oss av en visuell retorikanalys. Detta är på grund av ovan nämnda plats- och tidsbrist. Den neoaristoteliska analysen fokuserar på den talade eller den skrivna texten i objektet. Visuell retorik hade således varit ett högst lämpligt komplement till den neoaristoteliska analysen eftersom man då hade kunnat analysera text och bild tillsammans och fått en mer heltäckande bild av dokumentärfilmen. Vi har dock gjort bedömningen att analysens djup blir lidande om vi har för mycket material eller använder oss av för många analytiska metoder.

3.3. Kritisk reflektion

Retorikanalytiska metoder blir ofta kritiserade för bristande validitet från forskningstraditioner med kvantitativa tillvägagångssätt som standard (Kuypers 2009:287). Validitet handlar om att korrekt mäta det som man vill mäta. Reliabilitet handlar istället om

tillförlitlighet och att kunna upprepa resultatet vid flera mätningar. Validitet inom retorisk kritik skiljer sig dock från andra vetenskapliga metoder. Retorisk kritik är tolkande, kreativt och argumenterande. Inom retorisk kritik mäter man framgången i metoden med andra kriterier än exempelvis kvantitativa metoder då det i förlängningen ses som en “konst” snarare än en vetenskap (ibid.:293-294).

Inom retorisk kritik ses data som symboliskt. Av denna anledning kan data inte verifieras objektivt. Vidare har människor valfrihet till den grad att deras specifika val leder till olika individuella tolkningar. Retorisk kritik har även en *teoribyggnad funktion* där vårt individuella perspektiv kan leda oss att revidera förutfattade meningar genom vår upplevelse med ett specifikt innehåll. Dessa antaganden leder till att analytikern måste rättfärdiga sina val genom argument. Valfriheten leder därutöver till att kritikern måste påpeka att man i det kritiska arbetet har olika val. Utöver detta bör kritikern låta den studerade retorn få föra sin egen talan så mycket som möjligt, exempelvis genom kontextuella citat. Detta betyder att kritikern inte bör göra anspråk på att besitta sanningen, utan snarare att som att man i analysen presenterar ett sätt av många att tolka sin data på (Kuypers 2009:294).

Kuypers (2009:295) menar att objektivitet inom retorisk kritik inte är att likställa med en rent vetenskaplig sådan. Det skulle enligt honom leda till en “steril kritik”. Istället menar han att kritikern bör närma sig artefakten med ett så öppet sinne som möjligt där han byter ut sina personliga ideologiska preferenser med nyfikenhet. Kritikerns arbete blir alltså att göra artefaktens tes så tydlig för andra som möjligt. Kritikern kommer trots detta ändå sätta sin personliga prägel på analysen. Det måste emellertid finnas en förmåga att närma sig texten utan att låta sina egna fördomar förstöra möjligheten att förstå den (ibid.:295). Om kritikern önskar göra normativa utspel eller döma innehållet måste två kriterier uppfyllas. För det första måste beskrivningen av artefakten vara rättvis och korrekt. För det andra måste det finnas en tydligt presenterad “måttstock” för den dömande tolkningen (ibid.:295).

4. Analys

4.1. Synopsis av Vaccinkrigarna

För att underlätta för de läsare som inte själva har sett *Vaccinkrigarna* del 1, kommer följande text att fungera som en deskriptiv sammanfattning av händelseförloppet i *Vaccinkrigarna*, vem skaparna bakom dokumentären är samt vilka personer vi blir introducerade till genom dokumentären.

Skaparna av *Vaccinkrigarna* är två journalister på SVT vid namn Anna Nordbeck och Malin Olofsson. I dokumentärens början (Dokument Inifrån, 2020, 0:15) får vi reda på att

journalisterna gjorde beslutet att använda sig av en särskild metod för att kunna genomföra de intervjuer som utgör mycket av dokumentärens material. Metoden, som inte nämns vid namn i dokumentären, kallas för *wallraffning*. Wallraffning har fått sitt namn efter den tyske journalisten Günther Wallraff och innebär att man som journalist förklarar sig och antar en falsk identitet för att kunna få tag på information som journalisten annars inte hade blivit delgiven (Hansson 2010:213). Nordbeck och Olofsson utger sig alltså för att själva vara vaccinnmotståndare samt filmare som vill göra en dokumentär om vaccinnmotståndet.

Efter introduktionen av journalisterna och metoden blir publiken introducerad till fenomenet vaccinnmotstånd genom ett anekdotiskt exempel från journalisterna själva (Dokument Inifrån, 2020, 4:03). Under 2018 var där i Berlin ett stort utbrott av mässlingen, en sjukdom som tack vare vaccinet MPR mer eller mindre hade varit utrotad i Tyskland. En av journalisterna bodde i Berlin under utbrottet tillsammans med sin man och sin nyfödda son. Det visade sig att utbrottet berodde på en växande grupp unga föräldrar i Berlin som var kritiska mot vaccin och således hade beslutat sig för att inte vaccinera sina barn.

När publiken har fått den här generella bilden av hur vaccinnmotståndet de senaste åren har växt internationellt introducerar dokumentären oss till en av de mer framträdande personerna inom svenskt vaccinnmotstånd - Linda Karlström (Dokument Inifrån, 2020, 9:58). Karlström har tidigare debatterat vaccinfrågan i diverse olika forum, bland annat i programmet *SVT Debatt* där hon och Sveriges statsepidemiolog Anders Tegnell diskuterade frågan. Men dokumentären informerar oss genom intervjuer med Karlström att hon sedan ett par år tillbaka har valt att inte göra intervjuer med det som kan beskrivas som mainstream-media. Detta eftersom Karlström menar att mainstream-media inte är ärliga i sina förfaranden och representationer av henne och vaccinfrågan. Genom dokumentären får vi även reda på att Karlström har en magisterexamen i ekonomi, att hon har fem barn och att hennes skepsis till vaccin började när hennes äldsta dotter fick en knuta på bröstet till följd av ett vaccin hon hade tagit.

Vaccinkrigarna låter publiken sedan möta Diza och hennes två månader gamla son Wulff (Dokument Inifrån, 2020, 24:50). Diza är en av de många unga föräldrar som är skeptiskt inställda till vaccin och huruvida de bör vaccinera sina barn eller inte. Vi får genom diverse klipp höra Dizas syn på vaccin, var hon får informationen som hennes oro för vaccin grundar sig på, samt att hennes obeslutsamhet i om hon ska vaccinera sin son eller inte brottas med hennes vilja att göra det bästa valet för sitt barns hälsa. Diza och hennes åsikter porträtteras under avsnittets gång i relation till sin partner som till skillnad från henne uttrycker sig vara för vaccinering som koncept.

Efter den här inblicken i vaccinnmotståndet i Sverige kommer publiken genom dokumentären i kontakt med filmen *VAXXED* (Dokument Inifrån, 2020, 29:03). *VAXXED* är en vaccinkritisk film som släpptes 2016, och som har fått förhållandevis stor internationell uppmärksamhet med tanke på den kontroversiella ståndpunkt filmen har i vaccinfrågan. Journalisterna gör ett besök hemma hos Polly Tommey, en av producenterna till *VAXXED*, fortfarande under skenet av att vara vaccinkritiska dokumentärfilmare. Tommey berättar att hennes son fick diagnosen autism efter att ha vaccinerat sig och visar upp den svarta buss som personerna bakom *VAXXED* åkte runt i USA med för att marknadsföra filmen. Bussen är fylld med namnteckningar i vitt från personer som på något sätt har blivit, eller känner någon som har blivit, negativt påverkade av vaccin.

Under dokumentärens sista 20 minuter får publiken möta Dizas sambo som är mer eller mindre övertygad om att vaccin är bra för folkhälsan. Nordbeck och Olofsson bjuds även in att åka med bussen på turnén inför premiären av *VAXXED 2*, genom vilken publiken får möta fler producenter bakom *VAXXED* och *VAXXED 2*. Linda Karlström kommenterar även den gemenskap och det hopp som vaccinnmotståndsrörelsen har gett föräldrar världen över. Slutligen presenterar dokumentären kort Andrew Wakefield, som beskrivs av andra vaccinnmotståndare som anfadern till det internationella vaccinnmotståndet.

4.2. Den retoriska situationen (Steg 1)

Vaccinkrigarna tog över 1,5 år att producera. När dokumentären började spelas in hade den rådande coronaviruspandemin ännu inte brutit ut. Debatten om vaccinering har dock pågått länge och ett stort inslag i dokumentärseriens första avsnitt handlar som tidigare nämnt om filmen *VAXXED* samt om de opinionsströmningar mot vaccinering som byggts upp under förhållandevis lång tid. Dokumentärens ämne har dock blivit aktualiserat i den globala Covid-19 pandemins kölvatten. Kontexten är alltså att beskrivas som en debatt i ett ämne med ett i skrivandets stund aktuellt nyhetsvärde samt distinkta opinionsaktörer på vardera pol. Å ena sidan finns en provaccineringsida som skulle kunna sägas utgöra del av ett rådande vetenskapligt paradigm samt ha officiellt uppbackande från statsmakten och en stor läkemedelsindustri. Å andra sidan finns vaccinnmotståndare som utmanar ovan nämnda paradigm och ordning. Den senare gruppen är heterogen till sin karaktär och innefattar diverse uppfattningar om vaccin. Det kan röra sig om allt från kritik mot ett specifikt vaccin till att ifrågasätta hela det vetenskapliga fundamentet till vaccinering som sådant.

Vaccinerings vara eller icke vara är en polariserande fråga. Med utgångspunkt i Hallins (1986:116-117) sfärer skulle ett perspektiv kunna sägas befinna sig i *sphere of*

legitimate controversy, alltså att det är fullt legitimt att ha avvikande åsikter än rådande paradig. I annat fall skulle vaccinnmotstånd kunna sägas befinna sig i *sphere of deviance*, vilket i sammanhanget skulle göra den åsiktsströmningen så pass avvikande att den från medialt håll antingen förtigs eller till och med bekämpas (ibid:116-117). I ljuset av detta kan en tvingande omständighet, *exigence*, sägas vara det allt mer tongivande vaccinnmotståndet som i förlängningen skulle kunna hota rådande vetenskapliga paradig. Mer konkret skulle vaccinnmotstånd under coronaviruspandemin kunna sägas utgöra ett hot mot de intressen som förespråkar massvaccinationer (WHO 2019). För att inte en alltför stor andel av befolkningen ska se vaccinvägran som ett seriöst alternativ och därmed underminera rådande paradig, skulle alltså detta kunna ses som ett retoriskt svar på ett retoriskt problem i den allmänna svenska debatten.

Utan en publik, eller mottagare, kan det dock inte anses finnas ett *retoriskt problem*. Frågan att ställa sig är vem som faktiskt kan sägas utgöra den tänkta publiken. I egenskap av public service vänder sig SVT i någon mån till hela det svenska folket. Det kan diskuteras vem dokumentären Vaccinkrigarna verkligen vänder sig till. Är det till provaccinsidan eller vaccinnmotståndare? De som inte har bestämt sig eller har svaga åsikter i frågan? Är det allihopa? Vår analys kommer att problematisera detta nedan. Genom att titta närmare på hur vaccinnmotståndare framställs kommer vi kunna se vissa mönster i argumentationen som antingen kan säga något om den tänkta publiken, eller åtminstone något om hur pass effektivt budskapet formuleras till debattens olika sidor.

Dokumentärens retoriska genre är att betrakta som ett argumenterande verk med inslag av det informerande. Det är argumenterande såtillvida att det går att identifiera en tes. Det är dock informerande på så sätt att Dokument inifrån är en programserie som ämnar belysa ett ämne som sändaren troligtvis bedömer att mottagaren behöver kunskap om (Renberg 2008:18-19). Denna retoriska genre går hand i hand med den förklarande dokumentären som Bill Nichols beskriver i sin bok *Introduction to documentary* (2001) och som nämns i avsnitt 2.5. "Dokumentärfilm som genre"

4.3. Dispositio (Steg 2)

Dokumentärens *exordium*, eller inledning, går framförallt ut på att göra publiken införstådd med vem det är som har producerat dokumentären. Detta görs genom att SVT:s logotyp blinkar förbi i de första sekunderna av dokumentären. Inledningen ämnar även att rättfärdiga användandet av *wallraffning* som metod för publiken. Att wallraffa innebär att journalisten eller journalisterna antar falska identiteter för att komma personerna man vill intervjua

närmare än man hade kunnat om man var transparent i sin roll som journalist (Hansson 2010:213). Detta görs dels genom att journalisterna Anna Nordbeck och Malin Olofsson, som fungerar som berättarröster genom dokumentären, säger “hade vi talat om att vi var journalister på SVT så hade vi aldrig kunnat berätta den här historien” (Dokument Inifrån, 2020, 0:15). Det görs även med en kommentar från Andy Wakefield, en framträdande figur i det internationella vaccinnmotståndet, när han hörs säga “I refuse to do interviews with news organisations (...) I’ve learned how deceptive they are” (Dokument Inifrån, 2020, 0:25). *Partitio*, den kortfattade presentation av dokumentärens upplägg, uttrycks aldrig explicit här, kanske eftersom dokumentären bland annat ämnat att underhålla och således inte vill ge bort för mycket av innehållet i början.

Narratio i dokumentären börjar med att Nordbeck och Olofsson berättar hur de i över ett och ett halvt år har följt en rörelse som “bygger på att sprida falsk information om vaccin” (Dokument Inifrån, 2020, 1:21). Detta citat är dokumentärens definitionen av den grupp de försöker skildra - vaccinnmotståndarna. Nordbeck och Olofsson berättar därefter att om vaccinnmotståndarna lyckas övertyga tillräckligt många “så kommer det att förändra världen” (Dokument Inifrån, 2020, 2:27). Sättet denna kommentar sägs implicerar att den här möjliga förändringen av världen inte är positiv. Slutligen utgörs *narratio* av att Nordbeck och Olofsson berättar hur de först kom i kontakt med vaccinnmotståndet när Olofsson bodde i Berlin under 2018. Det var ett utbrott av mässlingen i Berlin då som kostade en liten pojke sitt liv. Olofsson berättar att hon då blev orolig för sin egen son, som då endast var 2 veckor gammal och således för liten för att bli vaccinerad mot mässlingen (Dokument Inifrån, 2020, 4:33). Genom den här historien blir publiken informerade om att journalisterna inte endast är intresserade av vaccinnmotståndet ur en journalistisk synvinkel, utan även i egenskap av att vara föräldrar som oroar sig för sina barns hälsa och välbefinnande.

Propositio i dokumentären illustreras på många olika sätt. Det övergripande budskapet med dokumentären kan sägas vara att övertyga publiken om hur viktigt vaccin är för folkhälsan. Detta sägs aldrig uttryckligen i dokumentären, men går att förstå genom de exempel som dokumentären bland annat gör av den vetenskapligt dokumenterade nyttan av vaccin, och avsaknaden av vetenskapliga bevis för faran med vaccin. Det går även att förstå dokumentärens budskap i det kritiska sätt som den skildrar de mer framträdande personerna inom vaccinnmotståndsrörelsen. Ovan nämnda citat att vaccinnmotståndare sprider falsk information om vaccin ger uttryck för att journalisterna anser att rörelsen har fel och att de avser i egenskap av grävande journalister kommer att presentera en mer sanningsenlig bild.

Man gör alltså implicit ett sanningsanspråk som blir underlag till en tes som är positivt inställd till vaccin och negativt inställd till vaccinomstånd.

Argument som presenteras i dokumentären är ofta ett samspel mellan vad dokumentären skildrar just då kompletterat med ett påstående eller en kommentar från berättarrösten som implicerar argumentet. Ett exempel på detta är cirka 21 minuter in i dokumentären när vi hör berättarrösten säga: “Anders Tegnell och Margareta Blennow har alltid arbetat med vaccinfrågor” (Dokument Inifrån, 2020). Denna kommentar kommer i samband med bilder från en sändning i SVT Debatt där vaccinfrågan diskuteras. Klippet som visas är när Linda Karlström och Anders Tegnell debatterar varandra. En möjlig tolkning av argumentet bakom kommentaren från berättarrösten är att publiken bör lyssna till auktoriteter som Anders Tegnell och Margareta Blennow eftersom de har arbetat länge med vaccin och således bör vara kunnigare i sin sak än Linda Karlström som presenterades som ekonom och hemmamamma.

Motargument förekommer till viss del också, men oftast läggs även dessa fram av berättarrösten, och besvaras av antingen densamma eller av de auktoriteter nämnda tidigare, som underförstått är vaccinförespråkare. Exempelvis tas motargumentet om att vaccin orsakar autism hos barn upp i slutet av dokumentären. Berättarrösten säger då “anklagelsen om att vaccin orsakar autism är en av de mest utredda. Flera stora studier har visat att det inte finns något sånt samband. Trots det är det ett argument som drivit antivaccinrörelsen framåt” (Dokument Inifrån, 2020, 53:29).

I dokumentärens avslutning, *conclusio*, får vi återigen möta Diza och hennes familj. Här introducerar dokumentären oss till Dizas sambo Axel, som själv är vaccinförespråkare. Axel menar att han tror på de myndigheter och auktoriteter som menar att vaccin är bra för människor (Dokument Inifrån, 2020, 40:37). Diza och Axel kan anses vara ett exempel på en av de målgrupper som *Vaccinkrigarna* del 1 verkar försöka nå, nämligen unga föräldrar. Sättet dokumentären uppmanar till handling här blir att spegla Dizas vaccinkritiska tankar som grundade i känslor och i diverse information hon har hittat på internet, medan Axels åsikter grundar sig i det han får berättat för sig genom myndigheter och vetenskap. Implicit förstår man som tittare att Axels sätt att positionera sina åsikter i vaccinfrågan är att föredra eftersom också dokumentären använder sig av fakta från myndigheter och forskare för att underbygga sina egna argument.

4.4. Pistis (Steg 3)

Pistis avser de retoriska övertygelsemedlen ethos, logos och pathos. Även om dessa tre kan förklaras som olika element kan det vara värt att påminna läsaren om att ett exempel på ethos även kan innehålla delar som kan klassas som logos, och ett exempel på pathos även kan tolkas som ett sätt att stärka ethos. Det är alltså möjligt för de olika begreppen att gå in i varandra mer eller mindre (Renberg, 2009:26).

Den inledande delen av dokumentären kan tolkas som ett exempel på logos. Under mässlingsutbrottet i Berlin som kostade en liten pojke hans liv drog dokumentärskaparen den deduktiva slutsatsen att vaccinnmotståndsrörelsen kunde vara ett hot mot hennes och andras barn. Detta signalerar även implicit att publiken bör dra slutsatsen att om människor slutar vaccinera sig själva och sina barn kommer liknande sjukdomsutbrott att ske. Detta kan i sin tur innebära att deras barn kan drabbas av en potentiellt dödlig sjukdom. Mässlingen är den sjukdom som många gånger används som exempel när dokumentären diskuterar de möjliga följderna av att människor skulle sluta vaccinera sig. Eftersom mässlingen är en sjukdom som främst drabbar barn grundar sig också många pathoselement av *Vaccinkrigarna* i föräldrars kärlek till sina barn.

När dokumentären introducerar oss till Linda Karlström, som är ett av vaccinnmotståndet i Sveriges mest kända ansikten, får vi reda på att hennes misstänksamhet mot vaccin kom när hennes äldsta dotter fick en knöl på bröstet som biverkning av att bli vaccinerad (Dokument Inifrån, 2020, 16:48). Vår tolkning av presentationen av Linda Karlström i *Vaccinkrigarna* är att de försöker minska hennes tillförlitlighet i vaccinfrågan, eftersom vi genom dokumentären får veta att hon inte har någon medicinsk utbildning, utan snarare förespråkar vaccinnmotstånd i egenskap av orolig förälder. Men publiken bjuds även in att sympatisera med Linda Karlström i just den här oron många föräldrar säkert känner för sina barns hälsa och den längd man är villig att gå i sin övertygelse om att ens handlingar skyddar sina och andras barn. Det som dokumentären verkar vilja att publiken ska ta med sig är inte att sluta oro sig för sina barn utan snarare att deras handlingar till följd av oron de kanske känner inte ska resultera i att publiken slutar vaccinera sina barn. Publiken ska inte försöka tygla sin kärlek till sina barn men de ska inte låta känslorna styra över förnuftet. Vad som utgör förnuftiga ståndpunkter är i denna kontext dock något som journalisterna har tolkningsföreträde i med dokumentärgenren med dess presentationsstil i form av berättarröst och så vidare. Detta övergripande exempel på pathos förekommer i olika former genom hela dokumentären.

Tillfället då det påpekas att Karlström inte har någon medicinsk utbildning utan i själva verket är en ekonom är ett gott exempel på hur journalisterna arbetar med ethos. Karlström får med egna ord beskriva hur hon efter dotterns biverkning tagit del av vaccinnmotståndares argument och, enligt henne själv, trovärdig information: “Jag kommer ihåg den första natten när jag satt och läste riktig information kring vacciner och vad det här egentligen handlar om” (Dokument Inifrån, 2020, 17:48). Det är först efter Karlström har fått berätta om hur hon kom igång som berättarrösten säger “Genom åren har Linda skrivit vaccinkritisk litteratur men hon har ingen medicinsk utbildning. Hon är ekonom. Trots det har hon fått stort genomslag för sina tankar” (Dokument Inifrån, 2020, 18:41). Något senare fortsätter berättarrösten resonemanget med att ställa frågan “Hur kunde en person utan medicinsk utbildning bli så framgångsrik när hon gick emot hela den etablerade vetenskapen?” (Dokument Inifrån, 2020, 20:03). Dessa kommentarer underminerar Karlströms ethos genom att först lyfta fram hennes emotionella motiv med sin dotter och sedan genom att påpeka hennes brist på medicinska utbildning. Som motpol till Karlströms påstådda låga kompetens lyfter dokumentären bland annat fram Sveriges statsepidemiolog: “Anders Tegnell och Margareta Blennow har alltid arbetat med vaccinfrågor. För dem är det en ny situation att i en tv-debatt behöva försvara något som är så vetenskapligt belagt som nyttan med vaccin och att argumentera mot en privatperson som säger sig veta bättre” (Dokument Inifrån, 2020, 21:40). Genom detta citat används Tegnell och Blennow som auktoriteter som i relation till Karlströms privatpersonsstus väger tyngre. Vidare citeras därefter Blennow i en separat intervju där hon säger följande om Karlström: “Hon är mycket duktig på att kommunicera. Blandningen av känslor, berättelser och lite som stämmer och är sanning. Hon blandar ihop det om vacciner och serverar på ett väldigt elegant sätt” (Dokument Inifrån, 2020, 22:36). Journalisterna frågar därefter “Vilken syn har hon på vetenskap?” (Dokument Inifrån, 2020, 23:04) varpå Blennow svarar “Populism. Hon använder sig av det som passar. För mig är det... idag kallar vi det för fake news” (Dokument Inifrån, 2020, 23:09). Här får auktoriteten Blennow med titeln överläkare alltså tillfälle att beskriva Karlström i termerna av vad som skulle kunna beskrivas som en propagandist, även om hon inte uttryckligen använder den benämningen. Karlströms ethos blir alltså på detta vis underminerat, i alla fall i förhållande till vaccinfrågan.

Publiken får sedan genom dokumentären möta småbarnsföräldern Diza, hennes son och hennes sambo. Diza är också osäker på om hon borde vaccinera sin son eller inte, eftersom hon har läst mycket på internet från människor som skriver att vaccin är skadligt (Dokument Inifrån, 2020, 28:02). En tolkning är att Diza och hennes familj förekommer i

dokumentären för att illustrera den grupp av unga föräldrar som i varierande grad kanske är kritiska eller osäkra på om de borde vaccinera sina barn. Återigen verkar dokumentären belysa att oroa sig för sina barns hälsa är något helt naturligt, samtidigt som den implicit menar på att låta bli att vaccinera barnen trots allt är mer hälsovådligt än att vaccinera. När Diza berättar om de sakerna hon läser på internet; att mässlingen stärker barns immunförsvar och att vaccin innehåller delar från människofoster, får vi höra från berättarrösten: “Att som förälder kunna avgöra om något av det här skulle kunna stämma är nästintill omöjligt” (Dokument Inifrån, 2020, 39:06). Denna kommentar appellerar alltså till alla föräldrar som känner igen sig i Dizas osäkerhet i vaccinfrågan. När Diza berättar om sina känslor för sin son kan detta tolkas som dokumentärskaparnas användning av pathos. Även om det inte är dokumentärskaparna själva som talar så verkar det ändå rimligt att tolka Dizas ord som något som dokumentärskaparna försöker förmedla till publiken. Diza säger (om sin son): “Han är ju den finaste gåvan man kan få. Man kan inte beskriva känslorna. Det blir nästan för mycket. Som för mycket kolsyra i en dryck” (Dokument Inifrån, 2020, 26:15). Diza blir i dokumentären en person som de föräldrar som tillhör gruppen vaccinnmotståndare i någon grad kan känna igen sig i.

När dokumentären introducerar oss till Polly Tommey, en av producenterna till den amerikanska filmen “VAXXED” (Dokument Inifrån, 2020, 32:12), som är starkt vaccinkritisk, försvagas Tommeys, och indirekt VAXXED:s, ethos på olika sätt. Polly Tommey presenteras som en person som drivs av de historier om död och sjukdom till följd av vaccin som hon har fått berättat för sig när personerna som skapade VAXXED gjort turné i USA. Eftersom Tommeys motivation av de här historierna får så stort fokus implicerar det även att Tommeys övertygelse om faran med vaccin grundar sig i hennes känslor och hennes sympati snarare än i vetenskap eller logiska resonemang. Bilden av Tommey som sympatisk och orolig förälder gör att hennes ethos som klartänkt och logisk sjunker i publikens ögon.

För att kort sammanfatta pistis så skapas ethos, pathos och logos på olika sätt genom Vaccinriktiga avsnitt 1. När det kommer till framförallt ethos i dokumentären ser vi att ethos inte bara ämnar öka pålitligheten hos dokumentärskaparna utan även på att garantera tillförlitligheten för vaccin, vaccinförespråkare och de vetenskapsmän och kvinnor som menar på att vaccin är nödvändigt för folkhälsan. Dokumentären förminskar även ethos hos vaccinnmotståndet i allmänhet och hos de mer framträdande personer bakom rörelsen i synnerhet.

4.5. Argumentation (Steg 4)

Den övergripande testen i *Vaccinkrigarna* del 1 kan anses vara att vaccin är något bra och att människor borde vaccinera sig och sina barn. Denna tes drivs på många olika sätt genom hela dokumentären. Redan från början presenteras publiken med dokumentärskaparnas ståndpunkt i vaccinfrågan. Uppenbarligen tycker journalisterna Anna Nordbeck och Malin Olofsson att vaccin är bra eftersom de båda har känt oro för att deras barn ska drabbas av någon av de sjukdomar som vaccin kan förhindra. Vidare presenteras Linda Karlström och Polley Tommey, vilka kan ses som språkrör för det potentiellt farliga med vaccin, som drivna av sina känslor snarare än sitt förnuft, och att deras argument för faran med vaccin endast baseras på anekdota bevis och inte på vetenskap. Användandet av intervjuer med experter och auktoriteter inom området som Anders Tegnell och Margareta Blennow antyder också att dokumentärens tes är att vaccin är något positivt för alla. Tesen kan anses vara både värderande och uppmanande eftersom dokumentären presenterar bilden av vaccin och vaccinering som något bra samtidigt som man kan hävda att syftet med en sådan gestaltning faktiskt är att få människor att vaccinera sig.

Argumentationen som driver tesen framträder på olika sätt i *Vaccinkrigarna*. Bland annat används mässlingen som exempel. Ungefär 6 minuter in i dokumentären säger berättarrösten att “sen år 2000 har mässlingsvaccinet beräknats rädda 23 miljoner liv” (Dokument Inifrån, 2020). Det blir även berättat att mässlingen i Sverige i stort sett är utrotad vilket följs av en kommentar från Bernice Aronsson, barnläkare vid Folkhälsomyndigheten, som säger att “vi har en hög vaccinationstäckning i Sverige på 97,5%, men (...) 20% av dem som vaccinerar sina barn ändå har frågor eller är lite eller mycket tveksamma” (Dokument Inifrån, 2020, 6:54). Att en femtedel av föräldrar i varierande grad är skeptiskt inställda till vaccin kommenteras av ett par minuter senare av Adam Roth, epidemiolog, som säger att om 20% av befolkning inte skulle vaccinera sig “är en katastrof. Då skulle vi få utbrott, dödsfall och allvarligt sjuka barn, och på sikt vuxna, i Sverige” (Dokument Inifrån, 2020, 7:21). Dessa citat illustrerar den blandningen av logos och ethosargument som dokumentären menar är faran med att människor slutar vaccinera sig. Här förlitar dokumentärens argumentation dels på ethosargument i form av Adam Roths ämbete, dels på logosargument i form av Roths hänvisning till sitt kunskapsområde.

Även om många argument är ethos och logosbaserade går det även att identifiera pathosargument som framförallt fokuserar på den kärlek och de känslor föräldrar känner för sina barn och deras välmående. Exempel på detta finns både i början av dokumentären när en av journalisterna berättar om oron hon kände för att hennes son skulle drabbas av mässlingen

samt i oron Diza känner för att vaccinera sin son. När Diza säger “Det är klart man är orolig för att man inte tar det, och så blir det allvarliga konsekvenser, eller att man tar det, så blir det allvarliga konsekvenser” (Dokument Inifrån, 2020, 39:43). När detta citat kombineras med dokumentärens bild av vaccinnmotståndarna som opålitliga och känslöstyrda och Margareta Blennows kommentar om mässlingen “För fyra av fem barn gick det bra. Men ett av fem gick det inte bra för” (Dokument Inifrån, 2020, 21:51) kan det tolkas som att driva argumentet för att vaccinera sina barn är att bry sig om deras välmående. Alltså även om pathosargumenten förekommer som olika kommentarer från olika personer på skilda platser i dokumentären tolkar vi det som att de tillsammans driver tesen om föräldrars omsorg och kärlek till sina barn.

4.6. Stil (steg 5)

Stilnivån i *Vaccinkrigarna* del 1 beskrivs bäst som mellanstil. Språket är korrekt men tydligt och lättförståeligt. En möjlig anledning till detta är att Dokument Inifrån försöker göra sina dokumentären så tillgängliga som möjligt samtidigt som de är informerande och upprätthåller en särskild nivå av pålitlighet. Det går även att dra paralleller till den genre som dokumentären är ett exempel på, vilket presenterades i del 4.2 “Den retoriska situationen”. Ett rimligt antagande är att ett argumenterande verk har störst möjlighet att påverka och övertyga om stilnivån är mellanstil. Högstilen kan bli för högravande och akademisk för personer som inte själva är väldigt insatta eller intresserade av ämnet i fråga. Lågstilen å andra sidan kan anses vara för vardaglig för att publiken ska bli övertygade om att sändaren faktiskt kan sin sak och är pålitlig.

Olika stilfigurer förekommer i *Vaccinkrigarna*. Värt att nämna här är dock att eftersom dokumentären kan hävdas sträva efter att vara informerande och objektiv är även språket som använts förhållandevis sakligt. Alltså är språkliga utsmyckningar väldigt begränsade från journalisterna som berättar, men förekommer ibland från personerna som blir intervjuade.

Ett första tydligt exempel är när journalisterna berättar om sitt val av Wallraffning som metod. Här hörs de säga “därför beslutade vi oss för att använda oss av en metod som är ovanlig” (Dokument Inifrån, 2020, 12:15). Ovanlig i sammanhanget är en *eufism*, en förskönande omskrivning, eftersom Wallraffning faktiskt går ut på att ljuga för den eller de personer man intervjuar. Att Wallraffning är ovanligt låter bättre än att säga att metoden är oärlig till exempel.

Cirka 8 minuter in i dokumentären hörs berättarrösten säga “Finns det en risk att vi får tillbaka farliga sjukdomar även här?” (Dokument Inifrån, 2020). Denna fråga hörs efter och

innan olika läkare och epidemiologer kommenterar den potentiella faran med att en femtedel av Sveriges föräldrar är mycket eller lite skeptiskt inställda till att vaccinera sina barn. Frågan är retorisk eftersom den inte uttryckligen blir besvarad, utan snarare fungerar som en slags uppmaning till tanke hos publiken i samband med det som tidigare nämnda experter hörs säga.

När Diza beskriver sin kärlek till sin son säger hon “Man kan inte beskriva känslorna, det blir nästan för mycket. Som att det är för mycket kolsyra i en dryck” (Dokument Inifrån, 2020, 26:24). Här använder sig Diza av en stilfigur som heter *liknelse* vilket innebär att man liknar något man vill uttrycka vid något annat.

4.7. Framing

Begreppet framing är onekligen relevant i analysen av *Vaccinkrigarna* del 1. Även om dokumentären har fokus på att skildra vaccinvotståndsrörelsen mer framträdande personer så finns det skäl att anta dessa personer gestaltas på ett sätt som gynnar valet av frame.

Utgångsläget för dokumentärer är ibland att ställa frågor som man sedan svarar på. Ett talande exempel på en sådan frågeställning som finns i *Vaccinkrigarna* är i dokumentärens beskrivning: “Trots att vi lever i en pandemi tycks antivaccin-rörelsen koppla ett allt hårdare grepp om de unga föräldrarna. Hur gick det till när en skandaliserad brittisk läkare och en hemmamamma från Österbotten blev ett hot mot både barnhälsovården och kampen mot covid-19?” (Dokument Inifrån 2020).

När journalisterna skriver “trots att vi lever i en pandemi” kan man tolka det som att vaccinvotståndare medvetet eller omedvetet obstruerar effektiva åtgärder för att motverka spridandet av sjukdomen. Formuleringen “koppla ett allt hårdare grepp om de unga föräldrarna” skulle kunna ses som ett försök från journalisternas sida att metaforiskt illustrera att de unga och oerfarna föräldrarna blir illasinnat manipulerade av vaccinvotståndare. Adjektivet “skandaliserad” skulle kunna tolkas någorlunda neutralt då det inte nödvändigtvis säger något om vad sagda skandalisering omfattat. I sammanhanget får vi dock utgå från att många av SVT:s tittare inte känner till läkaren i fråga. I det fallet skulle man kunna hävda att adjektivet skadar läkarens ethos eftersom *skandaliserad* inte är ett positivt laddat ord som exempelvis *framgångsrik*, *känd*, *folkkär* eller motsvarande. Titeln läkare som annars är att betrakta som ethoshöjande blir alltså istället ifrågasatt och misstänkliggjord. Eftersom vaccinfrågan är inom den medicinska sfären blir titlar som läkare oerhört viktiga att använda sig av i form av ethosargument för båda sidor. Om båda sidor i debatten har läkare som representanter är det utifrån ett retoriskt perspektiv viktigt att underminera motståndarens

ethos exempelvis genom att använda sig av benämningar som ovan. Ett motsvarande exempel skulle vara om vaccinmotståndare undergräver provaccinläkares ethos genom att hänvisa till att de skulle ha en otillbörlig relation till läkemedelsindustrin. I den sista delen av citatet beskrivs vaccinmotstånd explicit som ett “hot mot både barnhälsovården och kampen mot covid-19”. Denna formulering konstruerar tydligt en frame där vaccinmotstånd inte befinner sig inom *sphere of legitimate controversy*, utan snarare inom *the sphere of deviance*.

5. Diskussion

Efter ovanstående analys verkar det säkert att säga att *Vaccinkrigarna* del 1 präglas av många olika retoriska element. Dels visar analysen hur det går att bryta ner dokumentärens struktur i olika delar. Arrangemanget av dessa delar ämnar naturligtvis dels att göra dokumentären begriplig för tittaren genom att skapa ett strukturerat narrativ, eller en så kallad “röd tråd”. Det retoriskt intressanta med strukturen är dock framförallt inledningen där journalisterna och deras metod presenteras. Just när det kommer till *Vaccinkrigarnas* övertalningsförmåga är det synnerligen relevant att publiken litar på dokumentärskaparna, trots att de faktiskt har vilselett och undanhållit sanningen från personerna som presenteras i dokumentären.

Dokumentärens primära målgrupp tolkar vi som att vara unga föräldrar eller individer i största allmänhet som av någon anledning är *tveksamma* till vaccin. Det är mindre troligt att dokumentären i första hand vänder sig till det segment av publiken som redan är *övertygade* vaccinmotståndare då dokumentärens upplägg i mångt och mycket kan sägas angripa deras föreställningsvärld på sådant sätt att de går i försvarsställning. Det är mer troligt att de som är osäkra är den primära målgruppen och att de som redan är provaccin skall befästa sin övertygelse.

I förhållande till uppsatsens första frågeställning “hur porträtteras vaccinmotståndare i SVT Dokument Inifrån dokumentär *Vaccinkrigarna* och i vilket syfte” kan vi nu dra olika slutsatser. Denna frågeställning relaterar framförallt till *pistis*, de retoriska övertygelsemedlen (steg 3) och argumetationen (steg 4) i analysen. Förutom det kortare nämmandet av Andy Wakefield i slutet av dokumentären är det stort fokus på föräldraskapet hos vaccinmotståndare. *Vaccinkrigarna* del 1 presenterar både Linda Karlström, Polly Tommey och Diza som passionerade mödrar. Deras starka vaccinmotstånd drivs, enligt dokumentären, av deras kärlek till sina barn och startskottet för både Karlström och Tommey har varit att deras barn, enligt dem själva, har blivit sjuka av vaccin. Sammanfattat går det att dra slutsatsen att *Vaccinkrigarna* porträtterar Karlström, Tommey och Diza som drivna av känslor

och kärlek till sina barn snarare än av logik och vetenskap, vilket implicit förstås som något relaterbart men oönskvärt. Att känna kärlek och vilja det bästa för sina barn är naturligt och visas när dokumentären appellerar till känslor på olika sätt, alltså använder sig av retorikens *pathos*. Men dokumentären menar även implicit på att publiken inte bör låta sina känslor styra över sitt förnuft eftersom *logos* i dokumentären, alltså de delar som appellerar till förnuft och logik, backas upp av vetenskapliga fakta och förklaringar. Syftet med denna porträttering kan sägas vara att publiken inte ska lita på vaccinkritiska frontfigurer som Karlström och Tommey (och indirekt filmen "VAXXED"), eftersom dessa inte backar upp sina åsikter och påståenden med fakta, vilket dokumentären menar att förespråkare av vaccin gör. Diza kan ses som ett exempel för andra småbarnsföräldrar som är osäkra eller skeptiskt inställda till vaccin. Det kan vara lätt att bli vilseledd och orolig av det man läser på internet, men att låta bli att vaccinera sina barn är, enligt dokumentären, trots allt farligare än att vaccinera.

Uppsatsens andra frågeställning är "hur ramas frågan om vaccin in i dokumentären?". Även om denna frågeställning till större del relaterar till begreppet *framing* är även den retoriska analysen relevant här. Frågan om vaccin i dokumentären framställs som synnerligen vetenskapligt utforskad och belagd. Diverse faktapåståenden, referat till vetenskapliga studier och kommentarer från experter inom området ger publiken bilden av det inte råder något tvivel inom den vetenskapliga världen om nyttan med vaccin. Trots att dokumentären berättar att cirka en femtedel av Sveriges befolkning är osäkra eller kritiskt inställda till vaccin målas ändå bilden av att vara kritisk till vaccin upp som att tillhöra en väldigt liten minoritet. Det går även att göra tolkningen att dokumentären implicit hävdar att denna minoritet inte besitter förmågan att logiskt och klartänt närma sig en fråga de känner osäkerhet inför, utan endast låter sig styras av sina starka känslor. Vidare likställer även SVT redan från dokumentärens start vaccinmotstånd som ett hot mot folkhälsan, vilket gör att frågan om vaccin ramas in som att vara förespråkare för vaccin är detsamma som att vara förespråkare för folkhälsan.

Angående den tredje frågeställning, "Tar SVT ställning för en sida i debatten om vaccin, och i så fall på vilket sätt?", verkar analysen peka på att så är fallet. Genom att applicera en *frame* på vaccinmotståndare som hot mot barnhälsovården och folkhälsan generellt ställer sig inte SVT bara på vaccinförespråkarnas sida i debatten men fastställer även att vaccinmotstånd är något dåligt. Mer implicit tyder den retoriska analysen av dokumentären på att journalisterna bakom *Vaccinkrigarna* porträtterar Linda Karlström, Polley Tommey och andra vaccinmotståndare på ett opålitligt sätt, vilket kan hävdas vara en form av ställningstagande även det. Slutligen råder det en större konsensus i samhället idag kring nyttan med vaccin än den eventuella faran, och det verkar osannolikt att SVT som public

service-kanal skulle gå mot en sådan konsensus. Eftersom vaccinnmotstånd är att anse befinna sig inom sphere of deviance är det föga troligt att frågan skulle behandlas med samma neutralitet som om den hade varit i sphere of legitimate controversy.

5.1. Framtida forskning

Framtida studier kan med fördel studera del 2 och 3 av Vaccinkrigarna. På grund av vår avgränsning fick analysen genomföras enbart på del 1. Trots att detta är fullt adekvat att göra då det ändå rör sig om olika delar så utgör de en helhet. I en analys av helheten skulle en mer omfattande bild kunnat komma fram som hade kunnat skina ljus över aspekter som enbart en analys av del 1 inte kan. Utöver detta hade man med fördel kunnat använda sig av andra metoder, såsom visuell retorikanalys för att få en ytterligare bredd på analysen. Utöver retoriska metoder hade även narrativ analys och semiotik med flera kunnat användas. För att få ett bredare perspektiv hade fler artefakter kunnat analyseras. Exempelvis hade man jämt Vaccinkrigarna kunnat analysera de intervjuer Linda Karlström har genomfört med alternativa medier efter dokumentärens premiär. På så vis hade vaccinnmotståndarnas perspektiv kunnat ställas mot SVT:s i dokumentären.

6. Referenslista

6.1. Litteratur

Foss, S. (2018). *Rhetorical criticism: Exploration and practice*. 5:e uppl. Long Grove: Waveland Press, Inc.

Hallin, D., (1986). *The "Uncensored War"*. New York: Oxford University Press.

Hanson, N., (2010). *Grävande Journalistik*. Stockholm: Ordfront.

Kuypers, J. (2009). Framing Analysis from a Rhetorical Perspective. I: D'Angelo, P. & Kuypers, J. (red.), . *Doing News Framing Analysis*. New York: Routledge.

Kuypers, J. & King, A. (2009). What is Rhetoric?. I: Kuypers, J. (red.),. *Rhetorical Criticism*. Lanham: Lexington Books.

Nichols, B. (2001). *Introduction to documentary*. Bloomington: Indiana University Press, ss. 99-138.

Renberg, B. (2008). *Retorikanalys*. Lund: Studentlitteratur.

Ullén, M. (2014). Den retoriska situationen. Jimmie Åkessons sommartal om Anders Behring Breiviks 2083. I: Mehrens, P., Fischer, O. & Viklund, J., (red.). *Retorisk kritik: Teori och metod i retorisk analys*. Ödåkra: Retorikförlaget.

6.2. Vetenskapliga artiklar

Grant, L., L Hausman, B., Cashion, M., Lucchesi, N., Patel, K. & Roberts, J. (2015). Vaccination Persuasion Online: A Qualitative Study of Two Provacine and Two Vaccine-Sceptical Websites. *Journal of Medical Internet Research*, 17(5):e133. doi:[10.2196/jmir.4153](https://doi.org/10.2196/jmir.4153)

Pitirro, V. (2014). Documentary Film Rhetoric: Saving Face and the Public Sphere. *IAFOR Journal of Media, Communication & Film*, 1(2), ss. 25-37.

<https://web-b-ebshost-com.ludwig.lub.lu.se/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=1&sid=58717240-37e3-435c-92fa-218bb98743f6%40pdc-v-sessmgr04>

Senda-Cook, S. (2008). Fahrenheit 9/11's Purpose-Driven Agents: A Multipentadic Approach to Political Entertainment. *KB Journal*, 4(2). <https://eds-a-ebshost-com.ludwig.lub.lu.se/eds/detail/detail?vid=5&sid=651b10c4-15a9-4f51-8694-a2613c574587%40sessionmgr4006&bdata=JnNpdGU9ZWRzLWxpdmUmc2NvcGU9c2l0ZQ%3d%3d#AN=32127141&db=hlh>

6.3. Elektroniska källor

Bern, L. (2020). *Vi behöver en debatt om pandemin anser Lars Bern. Medierna bidrar till rädslan* [video]. Swebbtv. <https://om.swebbtv.se/761-vi-behoover-en-debatt-om-pandemin-anser-lars-bern-medierna-bidrar-till-radslan> [2021-01-08]

Brodrej, G. (2020). Foliehattarna förnekar corona och Förtintelsen. *Expressen*, 18 december. <https://www.expressen.se/kultur/ide/foliehattarna-fornekar-corona-och-forintelsen/>

Dokument Inifrån. (2020). Vaccinkrigarna del 1. Sveriges Television, SVT Play, 2 december. <https://www.svtplay.se/video/29311252/dokument-inifran-vaccinkrigarna/dokument-inifran-vaccinkrigarna-avsnitt-1?start=auto> [2021-01-08]

Socialdepartementet (2020). *Sverige ingår EU-gemensamt avtal om covid-19 vaccin med Pfizer/BioNTech* (Pressmeddelande från Socialdepartementet 2020-11-17) <https://www.regeringen.se/pressmeddelanden/2020/11/sverige-ingar-eu-gemensamt-avtal-om-covid-19-vaccin-med-pfizerbiontech/>

World Health Organization (2019). *Ten threats to global health in 2019*. <https://www.who.int/news-room/spotlight/ten-threats-to-global-health-in-2019> [2021-01-24]

World Health Organization (2020). *Vaccines and Immunization: What is vaccination? Q&A*. <https://www.who.int/news-room/q-a-detail/vaccines-and-immunization-what-is-vaccination?adgroupsurvey={adgroupsurvey}&gclid=CjwKCAiAwrF->

[BRA9EiwAUWwKXuQt4bp9OYzxEC9MOEUPp8QmbCU3s4vGRAIsBP8JUFCTnQwSnD](#)
[BidRoCNUAQAvD_BwE](#) [2020-12-18]